

PEDAGOGICAL SCIENCES

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ЗАГАДОК НА МАТЕРІАЛІ ПІДРУЧНИКІВ БОРИСА ГРІНЧЕНКА ТА ЗАПИСІВ НАДІЇ ВАРХОЛ

Бурко О.В.

*кандидат педагогічних наук,
молодший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії ґрінченкознавства
Київського університету імені Бориса Грінченка*

METHODOLOGY OF STUDYING UKRAINIAN FOLK RIDDLES ON THE MATERIAL OF TEXTBOOKS BY BORIS GRINCHENKO AND RECORDS BY NADIA VARHOL

Burko O.V.

*Borys Grinchenko Kyiv University
Candidate of Pedagogical Sciences*

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено питання про методику вивчення українських народних загадок, які використовували у своїх підручниках українські педагоги Марія Загірня і Борис Грінченко, дібрано їх варіанти із записів словацької дослідниці Надії Вархол, встановлено відповідність між словами-відгадками в українській, верхньолужицькій, сербській, словенській та чеській мовах, оприлюднено результати сформованості літературної компетенції студентів Університетського коледжу Київського університету Бориса Грінченка. Рекомендовано студентам, які проходять педагогічну практику, поширювати пошуковий матеріал про українські народні загадки, видані Борисом Грінченком та Марією Загірною, залучати учнів до запису та створення загадок.

ABSTRACT

The article describes methodology of studying Ukrainian folk riddles used by Ukrainian educators Maria Zagirna and Boris Grinchenko in their textbooks, their analogs are selected from the records of the Slovak scientist Nadia Varhol, the correspondence between words-answers in Ukrainian, Upper Lieutnant, Serbian, Slovenian and Czech languages is established, the results of the literary competence formation of students from Borys Grinchenko Kyiv University college are published. It is recommended for students undergoing pedagogical practice to expand material of Ukrainian folk riddles published by Boris Grinchenko and Maria Zagirna, and to engage pupils in writing and creating riddles.

Ключові слова: Борис Грінченко, Марія Загірня, українці, слов'яни, загадки, фольклор.

Keywords: Boris Grinchenko, Maria Zagirna, Ukrainian, Slavs, riddles, folklore.

Проблему вивчення українських народних загадок на уроках словесності, які використовували у своїх підручниках українські педагоги Марія Загірня та Борис Грінченко, не досліджено, попри те що в чинній програмі для загальноосвітніх навчальних закладів з української літератури (10 – 12 кл.) окреслено творчий доробок Великого Просвітника. У працях педагогів та вчених минулого століття (до 2001 р.) проблема вивчення українських народних загадок опрацьована незначно й неточно.

І все ж науковці давали відповіді на низку методичних питань. Одним з них є питання коли саме, на якому етапі вивчення мовної чи літературної теми використовувати українські народні загадки. Марія Загірня та Борис Грінченко вважали, що вводити їх слід на етапі виразного читання художнього тексту. Їх підручники «Українська граматка» (складено в 1888 р., опубліковано в 1907 р.) та «Рідне

слово» (складено в 1889 р., видано в 1912 р.) придатні для розробки методики вивчення українських народних загадок у школі, з необхідним доповненням їх відомостями про відгадки українською та іншими слов'янськими мовами, що формують критичне мислення учнів.

Подальший розвиток проблеми простежується в працях відомого науковця середини ХХ ст. І. Березовського. Він уважав оптимальним для засвоєння дітьми поняття загадки таку організаційну форму як прогулянка, що дає можливість розширення кола тем, що їх вихователь може порушити у своїй бесіді.

Авторську методику шкільного вивчення запропонували вчені Г. Дмитренко і К. Дмитренко наприкінці ХХ ст. У їхніх працях висвітлено як зміст навчання, так і методику (у різних форматах і варіантах). Вони зазначили: «Загадки можна використовувати на тому етапі уроку, коли діти втомились

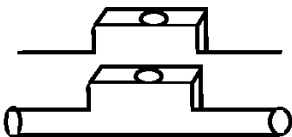
і потрібний невеличкий відпочинок, зміна видів діяльності. У нас цей етап називається ігрова хвилина, яка проводиться в різних формах, конкурси «Хто кмітливіший?» (кмітливішим стає той, хто відгадає найбільше загадок), «Хто швидше» [7, с. 3]. Використовуємо їхнє напрацювання, уводячи до методики прийом з розвитку критичного мислення: «Загадкові віньетки». Його суть зводиться до того, що на книжковій вітрині викладено підручники з такими назвами: «Несло відро» та «Матра їнутська грака». Потрібно переставляти склади слів так, щоб відновилися справжні назви: «Рідне слово», «Українська граматка».

Здобутками сучасних словесників є напрацювання інноваційних прийомів у процесі вивчення українських народних загадок: евристичні завдання «Знайти загадки в піснях «Ти скажи мині правду, мале пахоля», «Ой за гаєм зелененьким», «А што росте без коріння?», записаних поетом-романтиком А. Метлинським у Гадячі, Конотопі, Пряшеві [8, с. 46]», «Прочитати за ролями загадки з української народної казки «Мудра дівчина». Театралізація як прийом зацікавлення учнів фольклором, безсумнівно, є вдалим.

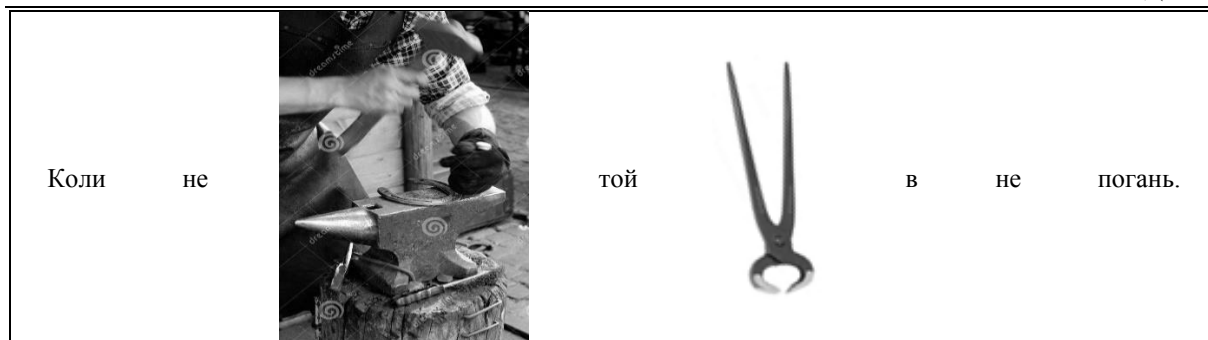
Як бачимо, педагоги та вчені напрацювали методичні моделі вивчення в школі українських народних загадок. Виокремлюємо їх спільні риси: тексти народної творчості використовується як мовні зразки. Але є й відмінні: М. Загірня та Б. Грінченко підкреслюють важливість виразного читання, І. Березовський, Г. Дмитренко і К. Дмитренко акцентують на елементі гри, що властивий загадці.

Відтак маємо на меті поглибити як зміст вивчення українських народних загадок, так і вдосконалити методику. Насамперед з'ясовуємо, з яких

джерел автори підручників «Українська граматка» та «Рідне слово» брали загадки. По-перше, на час їх видання Борис Дмитрович уклав і видав у Чернігові бібліографічний покажчик «Литература українського фольклора (1777 – 1900). Опыт библиографического указателя» (1901). У названій праці він назвав імена дослідників загадок, назви опублікованих збірників та роки їх видання. Подаємо їх у хронологічному порядку: І. Срезневський «Взгляд на памятники украинской народной словесности» (1834 р.), А. Сементовський «Малороссийские и Галицкие загадки» (1851 р.), А. Дмитроков «Народные игры, загадки, анекдоты и присловия жителей Суджанского уезда» (1853 р.), А. Шишацький-Ілліч «Обычаи, колядки, щедривки и др. песни, загадки» (1853 р.), П. Єфименко «Украинские загадки» (1859 р.), Н. Костомаров «Загадка. (Из народной сказки)» (1862 р.), Т. Яворський «Простонародные загадки» (1862 р.), В. Лучаковський «Загадки» (1868 р.), С. Бойко «Загадки и прыповидки» (1871 р.), І. Франко «Останки первистного свитогляду в руських и польських загадках народных» (1884 р.), Е. Попович «Прыповидки и загадки» (1884 р.), Є. Лужецький «Загадки» (1888 р.), М. Дикарев «О царських загадках» (1896 р.), Я. Миколаєвич «Людови загадки з Кам'янецького повіту» (1898 р.) та ін. По-друге, вчителюючи в школах Нижньої Сироватки, Олексіївки, М. Загірня та Б. Грінченко записували загадки від своїх учнів та селян. По-третє, їхні вихованці наслідували приклад учителів і складали графічні загадки в рукописній збірці «Думка» (1888 – 1889 рр.) [5, с. 38]. Уводимо в обіг зразки:

Хто	вис		1880 1881 1882 1862 1885	Є
Той	НИЗЬК			дає.

	рай	и		
		на		
			ША	мати.

Національна специфіка українських народних загадок увиразнюється в результаті їх прочитання в контексті загадок українців Східної Словаччини. Їх записи здійснила Н. Вархол. Порівнюючи їх із загадками з підручників М. Загірньої та Б. Грінченка, виявляємо, що 57 загадок українців Східної Словаччини мають варіанти в досліджуваних підручниках. Наприклад: «1. В однім барильці два напиточки, та нема чіпочка, нема дірочки. У єдної бочки двоякою вино, а не змішається. 2. Біле як сніг, надуте як міх, лопатами ходє, а рогом їсть. Біле як шьніг, надуте як міх, лопатами ходит, а рогом їст. 3. Б'ють мене ломакою, ріжуть мене ножсакою, — за те мене отак гублять, що всі мене дуже люблять. Б'ють мене ціпами, палять ня огнями, ріжуть ня ножсами, зато мене гублять, бо ня люблять. 4. Годун-годунець сто душ годував; як упав, то й пропав, ніхто кісток не сховав. Зо землі вишол, накормил вишитних і напоїл. А як умер, та то і не поховали».

Часова віддаленість від нашої доби досліджуваних загадок потребує глибокої роботи вчителя та учнів над художньою мовою. Провідною обираємо ідею Л. Мірошниченко про словникову роботу, яка спрямована на поглиблення навичок вдумливого виразного читання та розуміння прочитаного. При цьому враховуємо, що на етапі підготовки до сприйняття художнього тексту варто пояснити ті слова, які ускладнюють загальне сприйняття змісту, на етапі читання – слова, які легко з'ясувати за допомогою контексту, решту – після прочитання. Використовуємо прийоми словникової роботи, узагальнені та доповнені Л. Мірошниченко: повторного читання, звернення до зносок у тексті, використання синонімічного ряду, малюнків, репродукцій [9]. Націлюємо учнів прослідкувати зв'язок між запропонованими назвами свійських і диких тварин у наборі слів до підрозділу І. «Свійські та дикі тварі» (читанка «Рідне слово») та відгадками поданих загадок. Наприклад:

Свійські тварі: кінь, віл, корова, вівця, баран, цап, коза, свиня, собака, кішка, верблюд, осел.
Дикі тварі: вовк, ведмідь, лисиця, заєць, їжак, білка, тхір, миша, ласочка, кріт, бабак, ховрах, лев, тигр.
 Загадки. 1. Маленьке, сіреньке, а хвостик як шило.
 2. Маленьке, сивеньке, а хвостик як шило.

Як показали наші спостереження, більшість школярів швидко знайшли відгадку (миша), бо прочитали її серед набору слів.

Тоді ми запропонували знайти відгадку такої загадки: «1. Біжить корова гладка, здорова, втікайте з дороги, бо візьме на роги; за нею телятка – усі близнятка. 2. Лізе, лізе, по желізе, душу не мат, душу везе». Учні за звичкою перечитали набір слів до розділу XVI «Судна; повози або екіпажі; збруя» (читанка «Рідне слово»):

По землі їздять усякими повозами: саньми, возом, гарбою, бідною, берлином, мажою, балагулою.

Залізниця возить людей та вагу вагонами.

По воді плавають усякими суднами: човном, баркасом, дубом, чайкою, душогубкою, берлиною, плитом, кораблем, пароходом або пароплавом.

На коней надівають збрую: хомут, шлею, віжки, черезседілок, наритники, сідло чи кульбаку, дугу.

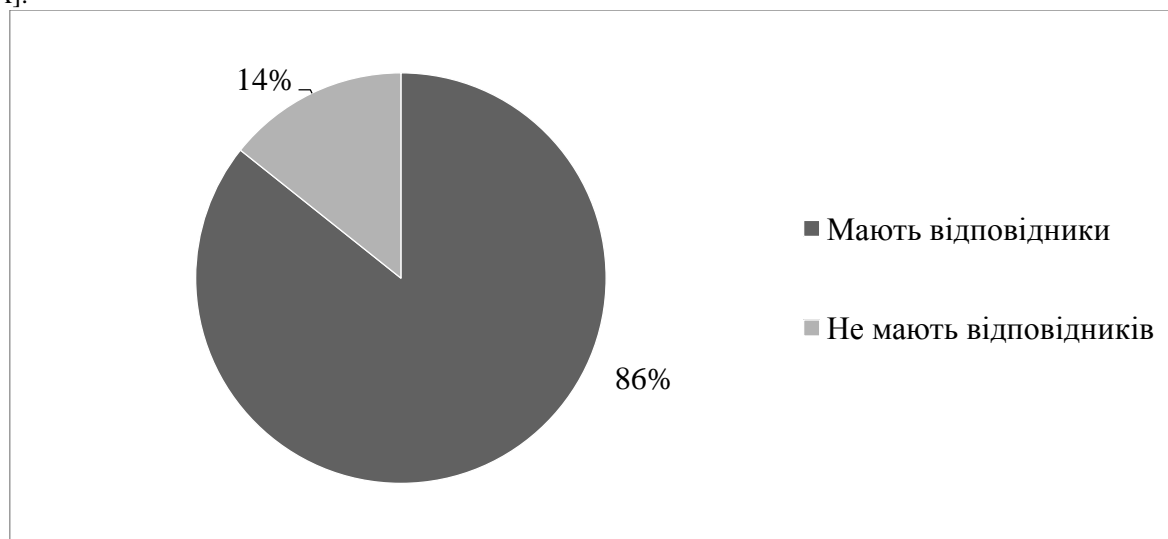
На волів надівають ярмо.

Однак не знайшли відгадку: паровоз та вагони. Тому довелося міркувати над евристичним запитанням: «Чому відгадку до цієї загадки знайти важче?». Прийшли до висновку, що сформований стереотип пошуку відгадок серед слів для читання перешкодив плідній роботі.

Слова-відгадки, подані у підручниках М. Загірньої та Б. Грінченком, мають не тільки піднавальне, але й націєтворче значення. Проф. І. Ющук стверджує: «Лексичний склад мови дає незаперечні свідчення про характер нашого народу, його уподобання, сприймання ним світу, інтереси, звичаї, ремесла на тому чи іншому етапі його існування» [13, с. 14]. Для нашого дослідження корисним став його новітній «Словник української мови VI ст.», у якому подано значення зіставлених слів української та інших слов'янських мов. Реалізуючи задум ученого, ми пропонуємо авторський прийом «Скринька зіставлених слів». Його суть зводиться до того, що кожну лексему-відгадку зіставляємо зі словами в верхньолужицькій, сербській, словенській та чеській мовах. Наприклад:

Назва мови				
Українська	Верхньо-лужицька	Сербська	Словенська	Чеська
вугілля	wuhlo	угаль	oglje	uhlí

Завдяки використаному прийому навчання загадок вдалося підтвердити зазначену тезу [Діаграма А].

Діаграма А. «Співвідношення слів-відгадок і української лексики VI ст.»

Як бачимо, із 102 відгадок лише 17 не зафіксовані в названому словнику [12]. Це становить 14%: горщик, гарбуз, комаха, груба, коромисло, рушниця, праник, скрипка, лучок, свердел, кочерга, годинник, безмін, гроші, паровоз та вагони, туман. 86% слів-відгадок були у вжитку наших пращурів вже у VI ст. Відтак фольклорні тексти, використані в підручниках М. Загірної та Б. Грінченка, збагачують словник учнів.

Завдання педагога бачимо у створенні умов, за яких аналіз загадок став би екзистенційно важливим для юних дослідників. Відтак під час проведення круглого столу для студентів педагогічного коледжу Університету поставили проблемне завдання: визначити, яка загадка була найдавнішою, хто її загадував, про кого її склали. З'ясували, що найдавніша загадка про людину пов'язана з грецькою міфологією: чудовисько сфінкс убивало тих, хто не розгадав її. Б. Грінченко знав не тільки це, але й читав загадки дописувача видання «Зеркало» (1889 р.), який мав псевдонім Сфінкс. Відтак у читанці «Рідне слово» подав один із її варіантів: «Що це за звірина, наділена голосом, вранці ходить на 4 ногах, у полудень – на 2, а ввечері – на 3?». Як мотто для дослідження записали висловлювання німецького філософа К. Ясперса про те, що особистість, за своєю екзистенційно-онтологічною суттю, залишається недосяжною для науки загадкою: «Окрема людина ніколи не буває довершеною, ідеальною людиною. У принципі такою людина й бути не може, оскільки все, чим вона є і що вона здійснює, ніколи не є довершеним, усе й завжди лишається відкритим» [12, 78]. Спочатку порушили проблемне запитання: «Яку роль у житті

людей відіграють загадки?». Потім створили проблемну ситуацію за допомогою прийому «Іду до істини». Студентам запропонували об'єднатися в робочі мікрогрупи: «довідкове інтернет-бюро», «літературні критики», «фольклористи». Юні дослідники, які ввійшли до складу «довідкового інтернет-бюро», працювали із сайтами. Вони знайшли тлумачення термінів «екзистенція», «онтологія», «філософія» й ознайомили з ними однокурсників. Робоча мікрогрупа студентів, які об'єдналися під назвою «фольклористів», прочитали у ролях загадку-казку у записах словацької дослідниці Н. Вархол: «Єдна жєна мала хлопа у гарєшитї. Ішла посити о милость, бо пїнязи не мала. Пришла там, просила, жеби го випустили, же она худобна. Панове так повіли: «Кєдь нам таку гадку загадасте, а кєдь ми не угадаємо, та го пустимє». Она їм загадала: «Ішла я, нашла я, шєсть живи з умертого, седма я, по осьмого-м пришла». Они не угадали. Хлопа єї пустили, а она їм того столковала, она ішла, а бул кунь здохнутий, а дзьобали до нього шєсть ворони, а она була седма, а по осмого пришла по мужа» [9, с. 110]. Робоча група «літературних критиків» сформувала відповіді на проблемне запитання, оприлюднене на початку. Таким чином, фольклорний контекст актуалізується з метою глибшого засвоєння загадок, чому сприяє зіставлення з подібними явищами.

Юним дослідникам варто скористатися програмою-запитальником з фольклору, укладену М. Дмитренком. Знаний фольклорист запропонував записувати загадки за питаннями:

1) Чи існували певні умови, норми й обмеження, пов'язані з місцем загадування, з числом

учасників, з порядком загадування й відгадування? Чи були вікові й статеві обмеження для учасників.

Чи існував спеціальний віковий репертуар загадок?

2) Які зустрічаються загадки про навколишню природу, її явища, тваринний і рослинний світ?

3) Запишіть загадки про людину, її фізичну природу, їжу, житло, домашній інвентар, одяг, речі повсякденного вжитку?

4) Які зустрічаються загадки про освіту, книги, шкільне виховання, абстрактні, загальні, умовні та збірні поняття (думка, тиждень, смак, апетит)?

5) Як змінилося місце загадок у житті людини, сфера їхнього вживання та зміст у наші дні? [6, с.4]

Нині творення загадок уповільнилося. Відтак радимо студентам та учням записувати їх від людей старшого віку, а також створювати самим.

Отже, для ефективного вивчення українських народних загадок корисними є підручники Б. Грінченка та М. Загірної, фольклорні записи Н. Вархол, «Словник української мови VI століття» І. Ющука. Задля заповнення методичної ніші вивчення українських народних загадок доцільно ввести авторські прийоми: «Іду до істини», «Загадкові віньетки», «Скринька зіставлених слів».

Література

1. Березовський І. Загадки – важливе джерело розвитку кмітливості дітей // Журнал «Дошкільне виховання», № 9. 1958.

2. Грінченко Б.Д. Литература украинского фольклора (1777 – 1900). Опыт библиографического указателя. – Чернигов, 1901. – 317 с.

3. Грінченко Б. Українська грамати́ка. – Київ, 1907. – с. 64.

4. Грінченко Б., Загірня М. Рідне слово. – Київ, 1912. – с. 167.

5. Думка, 1888. – НБУВ. – Ф. І. – Од. зб. 31457.

6. Дмитренко М. У похід за народними скарбами // Журнал «Народознавство», Випуск 6-й, 1992.

7. Дмитренко К., Дмитренко М. Фольклорна веселка. Антологія творів малих жанрів фольклору. Загадки // Журнал «Народознавство», № 17, 1994.

8. Метлинський А. Народные южнорусские песни. – Киев, 1854. – 112 с.

9. Мірошниченко Л.Ф. Формування професійної готовності студентів-філологів до викладання світової літератури : дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: 13. 00. 02 / Мірошниченко Леся Федорівна; Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2010.

10. Народні загадки українців Східної Словаччини. – Пряшів, 1985. – 114 с.

11. Погребенник В. Фольклористична діяльність Б.Д. Грінченка // Журнал «Народна творчість та етнографія», № 6, 1988.

12. Ясперс К.-Т. Смысл и назначение истории: пер. с нем. 2-е изд. / К.-Т. Ясперс. – Москва : Республика. 1994. – 527 с.

13. Ющук І. Словник української мови VI століття. – Київ, 2017. – 352 с.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ГЕНДЕРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ ПОСТСОВЕТСКИХ СТРАН: НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЙ КОНТЕКСТ

Гришак С.Н.

кандидат педагогических наук, доцент

*Луганский областной институт последипломного образования,
г. Северодонецк, Украина*

TENDENCIES FOR GENDER EDUCATION DEVELOPMENT IN A HIGHER SCHOOL OF THE POST-SOVIET COUNTRIES: NORMATIVE LEGAL CONTEXT

Grishak S.N.

candidate of pedagogical sciences, associate professor

*Lugansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education
Severodonetsk, Ukraine*

АННОТАЦИЯ

В статье проведен сравнительный анализ общей для высшей школы стран постсоветского пространства тенденции развития гендерного образования, что связана с усовершенствованием нормативно-правовой базы в соответствии с международными правовыми стандартами гендерного равенства. В ходе анализа выявлены общие для всех стран черты проявления тенденции и специфические, характерные для одной либо группы стран. Установлено, что в целом нормативно-правовое обеспечение высшей школы в постсоветских странах не направлено на поддержку и развитие гендерного образования.